

УДК: 7.72.01

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141881>

Наталія Муляр, кандидат педагогічних наук доцент
кафедри культурології та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПРОСТОРОВІСТЬ АРХІТЕКТУРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито специфічну особливість мистецтва архітектури як діалектичної єдності матеріального та ідеального; обґрунтовано основу стильових особливостей архітектури як такого виду мистецтва, що синтезує в собі скульптуру і живопис; розкрито взаємозв'язок утилітарного та естетичного в мистецтві архітектури. Акцентовано увагу на особливостях еволюції людської цивілізації, що нерозривно пов'язана з таким основоположним поняттям як "культура", який розкриває найширший спектр людської діяльності, пов'язаний з філософією, наукою, релігією, світоглядом, мистецтвом.

Ключові слова: матеріальна культура; духовна культура; мистецтво; архітектура; суспільство; утилітарний характер; естетична функція.

Літ. 10.

**Nataliya Mulyar, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Culturology and Artistic Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

SPATIALITY OF ARCHITECTURE THROUGH THE PRISM OF HISTORY OF CULTURE

The specific feature of the architecture art as the dialectical unity of material and ideal is revealed in the article; it is substantiated the basis of style features of the architecture as such kind of art which synthesizes the sculpture and painting; the relationship between a utilitarian and an aesthetic in the architecture art is shown.

The emphasis is on the peculiarities of the evolution of human civilization, which is indissolubly connected with such a fundamental notion as "culture". This notion reveals the widest range of human activity, connected with philosophy, science, religion, world outlook, art. The achievement of realization of cultural and spiritual potential of humanity at each stage of its development is fixed by means of material exponents. That is why, studying the artificial material elements of sociocultural reality of humanity makes it possible to identify other, more complex components of its existence.

The article noted the thinkers revealed the specifics of artistic time and space in their works and also defined the structural and expressive characteristics of the architectural form. One of the first theoretical substantiations was made by I. Kant. The philosopher considered time and space as a priori forms of sensual contemplation. A thorough philosophical comprehension of the phenomenon of architecture and the evolution of architectural forms one can find in the works of G. Hegel, F. Schelling, O. Spengler.

It is elucidated the aesthetic component of architecture, which is indissolubly connected with the concept of architectural style. Irresistible human desire for beauty lies in the origins of the rise of architectural styles. The formation of an architectural style has always been influenced by religious views, style of thinking and state system, national characteristics and the environment, nature.

Keywords: material culture; spiritual culture; art; an architecture; a society; utilitarian character; aesthetic function.

Постановка проблеми. Еволюція людської цивілізації нерозривно пов'язана з таким основоположним поняттям як "культура", який розкриває найширший спектр людської діяльності, пов'язаний з філософією, наукою, релігією, світоглядом, мистецтвом. Досягнення реалізації культурного й духовного потенціалу людства на кожному етапі його розвитку закріплюється за допомогою матеріальних носіїв. Тому саме через дослідження штучних матеріальних елементів соціокультурної реальності людства можливе визначення інших, складніших компонентів його екзистенції. Існування будь-якого духовного

прояву культури без певного матеріального носія апіорі позбавлене смислу, – стверджує О.В. Наконечна [8, 88]. А отже, будь-яке спеціалізоване знання про культуру, як філософське, соціологічне, історичне, етнологічне, мистецтвознавче явище фактично формується на дослідженнях штучно створених об'єктів (артефактів), як матеріального прояву культури. Архітектура ж виступає артефактом діалектичної єдності матеріального та духовного. Слушним є твердження М. Кагана щодо органічного взаємозв'язку матеріальної та духовної культури "...виокремлення матеріальної та духовної культури слід розуміти не в тому сенсі, ніби перша

є чимось суто і тільки матеріальним, а друга – суто і тільки духовним, а в тому, що в цих пластах культури є діаметрально протилежним співвідношення духовної та матеріальної засад” [3, 79].

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Варто відзначити мислителів, роботи яких розкривають специфіку художнього часу і простору, які визначають структурно-виражальні характеристики архітектурної форми та стилю. Одне з найперших теоретичних обґрунтувань належить І. Канту. Філософ розглядав час і простір як апріорні форми чуттєвого споглядання. Ґрунтовне філософське осмислення феномену архітектури та еволюції архітектурних форм присутнє у творах Г. Гегеля, Ф. Шеллінґа, О. Шпенґлера.

Важливі аспекти формотворення архітектури та її естетична цінність в процесі формування середовища життєдіяльності людини розглядаються В. Лебедевим, О. Ціресом, В. Циркуновим, О. Буровим, В. Глазичевим, О. Іконніковим.

Однак, особливо актуальною проблемою художнього часу-простору стала в кінці ХІХ – середині ХХ століть, що було відображено у ряді праць з естетики та філософії (М. Каган, М. Бахтін, А. Белей, Е. Кассірер, Д. Ліхачьов, Ю. Лотман, А. Лой, П. Тіллїх, П. Флоренський та ін.). Дослідженню генези архітектурної форми вираження в історико-культурному контексті присвячені праці Ю. Асеєва, П. Біціллі, М. Брунова, А. Каплуна, Ю. Ліпса тощо.

Підвищення уваги сучасної наукової спільноти до мистецтва архітектури свідчить про його актуальність. Це підтверджують дисертаційні дослідження 2010 року – Н. Божинський, М. Пугачова, О. Криворучко, Ю. Сазонова; 2011 року – І. Абрамюк, Ю. Гордієнко, Є. Водзинський, Я. Ракочий; 2012 року – Лу Пен; 2013 року – Є. Олександра, Ю. Івашко, О. Дерябіна, О. Зубричев, А. Коломєйцев, С. Лінда, Ю. Петровська, Т. Піняжко, Н. Шебек; 2014 року – В. Товбич, Т. Радіонов, О. Михайлишин; 2015 року – І. Якубовський, В. Дубинський, О. Буряк.

Мета статті – розкрити специфічну особливість мистецтва архітектури як діалектичної єдності матеріального та ідеального; обґрунтувати основу стильових особливостей архітектури як такого виду мистецтва, що синтезує в собі скульптуру і живопис; розкрити взаємозв'язок утилітарного та естетичного в мистецтві архітектури.

Виклад основного матеріалу. Глянувши на архітектуру з точки зору її генезису, то можна стверджувати, що її природа, її специфічне і

особливе полягають у тому, що вона зародилась як галузь виробничої діяльності для задоволення матеріальних і перш за все утилітарних потреб суспільства. Створюючи матеріальне середовище для різних соціальних процесів, праці, побуту, оборони, релігії, архітектор формує його у відповідності з функціональними особливостями цих процесів, розвитком виробничих сил, з наявними місцевими матеріалами та традиціями.

В історії архітектури неодноразово звучало, що архітектура є просто однією з практичних діяльностей людини, яка відрізняється в цьому відношенні від “меблярства” не істотним характером, а тільки розміром своїх творів. Тому головним визначенням їх є доцільність, зручність відповідно до призначення.

Проте, досліджуючи розвиток архітектури не можна залишити поза увагою її естетичну складову. Ознайомлюючись з архітектурними творами минулого захоплюєшся естетичною довершеністю, гармонією форм, фарб та простору. Створюючи архітектурні споруди, суспільство відбивало в них естетичні смаки і ідеали, які відповідають принципу виробництва “...і за законами краси” [2, 98]. При цьому, чим вагоміше суспільне значення, більші масштаби архітектурної споруди, тим більшим був її естетичний потенціал.

Археологи та антрополози, вивчаючи стоянки первісної людини, через десятки тисячоліть спроможні розрізнити природну форму і форму штучну, якої надала, наприклад, каменю людина. Вони певною мірою можуть визначити міру досконалості таких первісних виробів, які задовольняли життєві потреби наших пращурів. Процес вироблення у людини здатності діяти доцільно розтягнувся на тисячоліття, проте розвивався по висхідній, що дало змогу створити все багатство світу культури, безліч її форм і розвинути в людині власні можливості вільно творити в межах історично зумовленої необхідності [5, 36]. Певна річ, цей процес доволі довго не усвідомлювався людством, тому що людина творила насамперед для задоволення своїх матеріальних потреб. Однак, уже в найдавніших цивілізаціях утилітарні предмети доведеної форми, створені в першу чергу для задоволення матеріальних потреб, цінувалися за свої естетичні якості. Свідченням цього є перехід від примітивних культових куренів первісні будівельники переходять до ускладнених архітектурних форм: менгірів, дольменів, кромлеків [5, 37].

Отже, в архітектурі тісно переплітається історія суспільства, її розвитку сприяють розвиток

науки і техніки, природно-кліматичні умови, світобачення і світосприйняття людиною навколишнього середовища. Знаходилась архітектура також у тісному взаємозв'язку з іншими видами мистецтва, зокрема зі скульптурою, живописом, декоративним мистецтвом, що свідчить про її синтетичну природу.

Давньоримський теоретик архітектури Вітрувій у своїй роботі “Десять книг про архітектуру” висвітлює досвід архітекторів Греції та Риму і довів, що основними вимогами до архітектури повинні бути “корисність, міцність і краса”. На першому місці тріади Вітрувія – слово корисність, тобто головне й першорядне завдання архітектури полягає в тому, щоб створити споруду, яка б найкраще відповідала своєму призначенню. Друга вимога – міцність, тобто конструкція споруди повинна сприймати різні впливи без руйнування і забезпечувати стійкість і довговічність. І нарешті – краса, тобто властивість споруди викликати в людей задоволення, насолоду, захоплення. Всі три сторони архітектури: функціональна, конструктивна й естетична, які б не були різні, знаходяться в діалектичному взаємозв'язку [1, 23].

Отже, як переконує історія, і на початкових етапах розвитку суспільства продуктивна праця не виключала естетичного компонента, неодмінно поєднувала матеріальне і духовне, доцільність й естетичну довершеність, корисне з прекрасним.

Висвітленню естетичної складової архітектури, її виражальних особливостей присвячені роботи О. Босенка, А. Гільдебранда, А. Канарського, Ю. Легенького, О. Лосєва, Я. Мукаржовського, Т. Орлової, В. Панченко, Л. Столовича, І. Солярської та ін.

Архітектурна естетика нерозривно пов'язана з поняттям архітектурного стилю. У витоках виникнення архітектурних стилів лежить непереборне прагнення людства до прекрасного. На формування архітектурного стилю завжди впливали релігійні погляди, стиль мислення і державного устрою, національні особливості та навколишнє середовище, природа.

Сучасні проекти найчастіше не можуть бути співвіднесені з певним стилем, але пишатися цим не слід. Можливо, саме тому в сучасній архітектурі настільки мало творів мистецтва і так багато “ширвжитку”. Культуролог К. Лоренц висловлювався: “...сучасні житла по суті – стійло для худоби, а отже, до архітектури принципово не відноситься, це лише технологія життя і не більше” [5, 123]. У свій час звучали прогнози, що людині майбутнього належить жити в

“кратовинах”. Якраз завданням естетики стосовно до архітектури є недопущення розвитку такого сценарію [5, 124].

В архітектурній практиці, як стверджує І. Солярська, спостерігається масове застосування формалістичних, еkleктичних тенденцій, зорієнтованих, як правило, тільки на комфорт та практичність. Нехтування змістовною стороною у творенні архітектурної форми нівелює її виражальні характеристики, робить її “безликою” і “безчасною”, перетворює на смислово пустку [9, 1].

Уявлення про сучасну архітектурну споруду влучно сформулював французький архітектор Ле Корбюзьє: “...Будинок, – писав він, – має два призначення. Це насамперед машина для житла, так би мовити машина, яка повинна подавати нам ефективну допомогу для швидкості і точності праці, машина розумна і передбачлива, для задоволення потреб тіла: комфорту. Але в той же час це і місце роздумів, і кінець кінцем, місце, де існує краса, яка дає розумові спокій, що йому необхідний... Усе, що стосується практичного призначення будинку, привносить інженер; те, що стосується роздумів, духу, краси, порядку, який панує і служить підтримкою цій красі, – все це архітектура, яка починається там, де закінчується машина” [7, 247]. Отже, мистецтво архітектури минулого і сьогодення виступає діалектичною єдністю матеріального та ідеального, доцільного й естетично довершеного, корисного і красивого.

Як галузь суспільного виробництва мистецтво архітектури залежить від досягнень науково-технічного прогресу, характеру виробничих відносин, від природних і кліматичних умов, художніх смаків та ін. В останні десятиліття якісні зміни будівельної техніки, створення нових конструкцій і матеріалів істотно вплинули на сучасну архітектуру. Багатогранність практичних потреб людства зумовила проектування й будівництво найрізноманітніших типів і видів споруд, з яких утворюються ансамблі, комплекси та цілі міста [1, 124]. Відповідно до вимог міцності і корисності людина тисячоліттями вдосконалювала будівельну техніку, використовуючи якості природних і створюючи нові штучні матеріали: сталь, цемент, залізобетон.

У XIX ст. роль матеріалу та конструкції в архітектурі переходить у нову, вищу фазу. Машинний спосіб виробництва конструкцій та елементів будинків, їхня типізація і стандартизація зумовлюють переосмислення всього творчого процесу в архітектурі. Це збігається із зміною соціальних вимог до архітектури: не унікальні палаци і церкви, а масові житлові будинки, школи,

дитячі заклади стають головною темою архітектурної творчості.

Переворот, який відбувся на початку ХХ ст. в архітектурі сприяє активному розвитку “нової архітектури”, опертої на досягнення науково-технічної революції в будівництві, новітнє розуміння значення функції, нові конструкції і матеріали. Змінилася вся концепція цього виду творчості. Досі при проектуванні на першому плані стояли завдання естетичні, світоглядні, тепер же головним призначенням архітектури стає найбільш раціональне вирішення практичних, функціональних завдань.

Технічний прогрес, на мій погляд, має суперечливий характер, адже створюючи сьогодні багатство матеріальне, знецінює ж саму людину, тим самим перетворюючи її на автомат, забираючи в неї можливість розвиватися, реалізовувати у трудовому процесі багатство своїх індивідуальних можливостей. Як стверджує Д. Кучерюк, “...сучасний рівень науки й техніки вже заклав передумови для заміни людини на певних операціях автоматами і роботами. Сфера одноманітної, монотонної, репродуктивної праці дедалі звужуватиметься, змінюватиметься і саме обличчя сучасного виробництва, що потребує підготовки робітника принципово нового типу. Нерідко, коли йдеться про естетизацію сучасного виробництва, багатьма це сприймається як створення відповідних умов праці: пристосування приміщення, освітлення, зменшення шуму, кондиціонування повітря тощо” [4, 87]. Естетизація виробництва – поняття ж значно ширше і складніше, що сприяє постійній присутності творчого елемента у трудовому процесі, зменшує репродуктивну діяльність.

Архітектура початку ХХ століття глибоко відображає соціальні та економічні зрушення в суспільстві. Складність і суперечливість доби відбивається у нових архітектурних напрямках – раціоналізмі, модерні та неокласицизмі. У цих течіях завершується розвиток давніх уявлень про архітектуру й починається народження тенденцій, котрі розв'яжуться уже за сучасної доби.

Серед трьох вище названих напрямів найменш вивченим і найбільш суперечливим виявився “модерн” у якому яскраво й загострено виявилася боротьба нового зі старим, функціонально виправданого із довільним, декоративного із конструктивним, експресивно виразного із сухим й непластичним і, нарешті, занепадницького, декадентського із здоровим і народним [1]. Найглибше стиль модерн відображений у спорудах всесвітньо відомих архітекторів України (В. Городецький), Бельгії (А. Ван де Велде, В. Орта), Іспанії (А. Гауді), Австрії (Й. Гофман).

Основний принцип архітектури “корисність, міцність, краса”, сформований римським архітектором Вітрувієм, в модерні реалізувався через першочерговість краси в архітектурі, яка опирається на корисність. Модерн запропонував нові принципи ансамблевості в архітектурі. Якщо раніше ансамблевість розумілася як використання споріднених стильових форм, то для архітектора модерну головним засобом включення будинків до міського середовища стає узгодженість масштабів, ритміки, подібність об'ємів та силуетів існуючої та нової забудови, тобто принцип просторових взаємозв'язків, принцип живописно-ритмічної композиції.

Висновок. Отже, мистецтво архітектури як особливе суспільне явище являє собою складну структуру, яка характеризується об'єднанням пізнавальної, творчої (духовної), знаково-комунікативної, конструктивної, функціональної та естетичної граней. Процес всесвітньо-історичного розвитку суспільства збігається з естетичним розвитком, оскільки передбачає послідовний рух суспільства від жорсткої необхідності в його діяльності, що диктується матеріальними потребами, до відносної свободи, де головним завданням є не виробництво матеріальних благ як самоціль, а розвиток творчих здібностей людини у всіх сферах життя, універсальний і гармонійний розвиток людських сутнісних сил.

Архітектура зародившись в процесі людської діяльності для задоволення перш за все утилітарних потреб суспільства стала безпосереднім вираженням об'єктивних закономірностей перетворюючої (творчої) діяльності людини у формі краси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етика, естетика і теорія культури: респ. міжвід. наук. зб. / М-во вищ. і серед. спец. освіти, Київ. держ. ун-т ім. Т. Шевченка; редкол.: Л. Т. Левчук (відп. ред.) [та ін.]. Вип. 34: Проблеми етико-естетичної теорії / відп. за вип. О. М. Лінчук, 1991. – 132 с.
2. Етика, естетика і теорія культури: респ. міжвід. наук. зб. / М-во вищ. і серед. спец. освіти, Київ. держ. ун-т ім. Т. Шевченка; редкол.: Л. Т. Левчук (відп. ред.) [та ін.]. Вип. 35: Теоретичні проблеми етики, естетики і теорії культури / відп. за вип. О. М. Лінчук, 1992. – 119 с.
3. Каган М. Художественная культура как система / М. Каган // Вопросы социологии искусства. – Л.: ЛГИТМиК, 1980. – С. 75–81.
4. Кучерюк Д. Естетика праці. Ціннісні відносини. Творчість. Людина. – К., 1989. – 399 с.
5. Лоренц К. Обратная сторона зеркала / К. Лоренц. – Москва: Республика, 1998. – 155 с.

6. Лотман Ю. Статті по семиотике и топологии культуры / Ю. Лотман. – Таллин: “Александра”. – Том I. – 1992. – С. 135–139.

7. Мастера архитектуры об архитектуре / Под.ред. А.В. Иконникова. – М.: Искусство, 1972. – 590 с.

8. Наконечна О.В. Матеріальний артефакт як об’єкт культурологічного дослідження / О.В. Наконечна // Культура України. – Х.: ХДАК. – 2014. – С.88–95.

9. Солярська І.О. Онтологія архітектурної форми: естетичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.08 / І. Солярська. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 20 с.

10. Солярська І.О. Значення архітектури в загальному контексті мистецтва та культури // Науковий вісник ВДУ: Філософські науки. – Луцьк, 1997. – №9. – С. 123–126.

3. Kagan, M. (1980). Khudozhestvennaya kultura kak sistema [Artistic culture as a system]. *Voprosy sotsiologii iskusstva*. Leningrad: LGITMiK Publ., pp. 75–81. [in Russian].

4. Kucheriuk, D. (1989). *Estetyka pratsi. Tsinnisni vidnosyny. Tvorchist. Liudyna* [Aesthetics of work. Valuable relations. Art. Man]. Kyiv, 399 p. [in Ukrainian].

5. Lorents, K. (1998). *Oborotnaya storona zerkala* [The reverse side of the mirror]. Moskva: Respublika Publ., 155 p. [in Russian].

6. Lotman, Yu. (1992). *Stati po semiotike i topologii kultury* [Articles on semiotics and topology of culture]. Tallin: “Aleksandra” Publ., vol. I, pp. 135–139. [in Russian].

7. *Mastera arkhitektury ob arkhitekture* Ikonnikov, A.V. (Ed.). (1972). [Masters of architecture about architecture]. Moskva: Iskusstvo Publ., 590 p. [in Russian].

8. Nakonechna, O.V. (2014). Materialnyi artefakt yak ob'iekt kulturolohichnoho doslidzhennia [Material artifact as an object of cultural research]. *Kultura Ukrainy*. Kharkiv: KhDAK Publ., pp. 88–95. [in Ukrainian].

9. Soliarska, I.O. (2003). Ontolohiia arkhitekturnoi formy: estetychnyi aspekt [Ontology of an architectural form: an aesthetic aspect]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

10. Soliarska, I.O. (1997). Znachennia arkhitektury v zahalnomu konteksti mystetstva ta kultury [The significance of architecture in the general context of art and culture]. *Naukovyi visnyk VDU: Filozofski nauky*. Lutsk, no.9, pp. 123–126. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. *Etyka, estetyka i teoriia kultury: resp. mizhvid. nauk. zb* (1991). [Ethics, aesthetics and the theory of culture: republican interdepartmental scientific collection]. Kyiv. derzh. un-t im. T. Shevchenka, vol. 34: *Problemy etyko-estetychnoi teorii*, 132 p. [in Ukrainian].

2. *Etyka, estetyka i teoriia kultury: resp. mizhvid. nauk. zb* (1992). [Ethics, aesthetics and the theory of culture: republican interdepartmental scientific collection]. Kyiv. derzh. un-t im. T. Shevchenka, vol. 35: *Teoretychni problemy etyky, estetyky i teorii kultury*, 119 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.07.2018

“Усюди цінність школи дорівнює цінності її вчителя”.

Адольф Дістервег
німецький педагог

“У мистецтві прості речі бувають складніше самих складних. Щоб вирішувати прості завдання, потрібен талант – і не від голови, а від серця”.

Олдос Гакслі
англійський письменник

“Я твердо вірю в талант. І чим більше я працюю, тим більше мені таланить”.

Томас Джефферсон
видатний політичний діяч, дипломат і філософ, 3-й президент США

